

VÝVOJ TRENDOV VO VÝSKUMOCH INFORMAČNÉHO SPRÁVANIA ČLOVEKA

Mgr. Zuzana Struháriková, PhD.; zuzana.struharikova@snk.sk; (Slovenská národná knižnica)

Informačné správanie je jednou z najvýraznejších a najviac preskúmaných oblastí informačnej vedy. Tematické zameranie výskumov a špecifiká ich koncipovania sa pritom v priebehu času, prirodzene, menia, a to v súlade s aktuálne prevažujúcou paradigmou a s potrebami vynárajúcimi sa v odborných kruhoch. Príspevok predstavuje výsledky analýzy zameranej na trendy v oblasti skúmania informačného správania človeka za posledných desať rokov. Štúdie, ktoré boli predmetom analýzy, boli exportované z dvoch citačných databáz – Web of Science a Scopus – a ich výber bol podmienený viacerými kritériami. Predmetom záujmu autorky bol predovšetkým typ respondentov a ich metodologické vymedzenie, pričom zohľadnené boli nielen aplikované výskumné metódy, ale aj techniky zberu dát. Uvedené premenné sú analyzované aj z hľadiska potenciálnych vzájomných súvislostí. Obsahové analýzy tohto typu sú významnými nielen z hľadiska zmapovania vývoja tematických a metodologických aspektov v konkrétnej oblasti za určité obdobie, ale sú tiež indikátorom ďalšieho potenciálneho vývoja, ktorému je tak možné čiastočne prispôsobiť nasledujúce výskumné snahy samotného výskumníka.

<http://doi.org/10.52036/1335793X.2023.1-2.21-33>

Informačné správanie človeka možno považovať za jednu z najviac preskúmaných oblastí informačnej vedy, čo súvisí aj s tým, že výskumy tohto typu sa prvýkrát objavili prakticky bezprostredne po vzniku tejto vednej disciplíny (Spink a Heinström 2011). Prvé výskumy informačného správania boli systémovo orientované – v centre pozornosti teda neboli charakteristiky používateľov či špecifiká interakcie s informačnými systémami, ale najmä informačné systémy ako také (Wilson 2008a). Ak sa aj realizovali prieskumy informačných potrieb, tie sa orientovali prevažne na odbornú verejnosť – teda na vedcov či pracovníkov jednotlivých vedných oblastí (Fisher a Julien 2009).

Prvý prieskum informačných potrieb spadá približne do polovice sedemdesiatych rokov minulého storočia. V tom čase boli používatelia – v súlade s pozitivistickou paradigmou – vnímaní ako „prázdne nádoby“, ktoré určitú informáciu interpretujú vždy rovnakým spôsobom (Dervin 1983). Až o niečo neskôr sa preukázalo, že každý jednotlivec vstupuje do informačného procesu so subjektívnymi charakteristikami – nadobudnuté informácie sú teda zakaždým interpretované iným spôsobom, vychádzajúcim z jeho predchádzajúcich skúseností či aktuálnej situácie. V druhej polovici osemdesiatych rokov sa tak postupne začal uplatňovať kognitívny prístup, ktorý zdôrazňoval kognitívne a emocionálne

špecifiká jednotlivca (Vakkari 1999; Kuhlthau 1991; Bates 1989). Uvedené zistenia viedli k postupnému prechodu od pozitivistickej k interpretatívnej paradigme.

V súvislosti s uvedeným vývojom sa prirodzene formovalo aj tematické a metodologické smerovanie výskumov informačného správania, ktoré vychádzalo z aktuálnych poznatkov ovplyvňujúcich meniace sa trendy v tejto oblasti. Tie sa vzťahovali nielen na konkrétne informačné praktiky súvisiace s informačným správaním, ale aj na typ respondentov a metódy, ktorých úlohou bolo v čo najvyššej miere zachytiť spoločné vzorce správania sa, ktoré by umožňovali zovšeobecnenie. V minulosti sa preto objavovali snahy sumarizovať trendy výskumov v určitom časovom období, s ohľadom na ich budúci vývoj a potenciálne nedostatky (Greifeneder 2014; Julien a O'Brien 2014; Julien et al. 2011; Julien a Duggan 2000). Cieľom príspevku je pokračovať v snahe o zmapovanie situácie za posledných desať rokov a porovnať vlastné zistenia s výsledkami predchádzajúcich analýz.

METODOLÓGIA

Za účelom skúmania tematických a metodologických trendov v oblasti informačného správania človeka sme sa rozhodli analyzovať štúdie evidované v citačných databázach Web of Science a Scopus. Dôvodom

výberu uvedených databáz je najmä skutočnosť, že ide o známe citačné databázy, ktoré obsahujú záznamy výskumov publikovaných v renomovaných periodikách vrátane *Journal of Documentation*, *Information Research* či *Journal of the Association for Information Science and Technology*. V snahe o zachytenie aktuálnych trendov sme vyhľadávanie obmedzili výlučne na štúdie publikované v rokoch 2011 – 2021. Zohľadňované však boli aj ďalšie kritériá: (a) splnenie podmienky Open Access, (b) obmedzenie len na tri typy dokumentov (články, príspevky v zborníkoch, kapitoly monografií), (c) text v anglickom jazyku a (d) aspoň jedna evidovaná citácia. Okrem toho sme v rámci vyhľadávania v citačnej databáze Web of Science zvolili vednú oblasť Information Science Library Science, ktorá nebola súčasťou databázy Scopus. Domnievame sa, že uvedené kritériá umožňujú jednotlivé štúdie dôkladne preskúmať z hľadiska ich tematického a metodologického vymedzenia. Absencia viacerých štúdií uverejnených vo voľne nedostupných publikáciách vychádza z predpokladu, že presnosť a spoľahlivosť analýzy do značnej miery závisí od prístupu k ich plnému textu. V opačnom prípade totiž existuje riziko skreslenia a nesprávnej interpretácie. Autorka však v čase realizácie analýzy mala prístup len k niektorým z licencovaných databáz, nebolo do nej preto možné zahrnúť všetky potenciálne relevantné databázy. Obmedzenie štúdií výlučne na tie, pri ktorých je evidovaná aspoň jedna citácia, navyše, súvisí so snahou zmapovať trendy vzťahujúce sa k publikáciám, ktoré sú predmetom väčšieho či menšieho záujmu iných odborníkov. Vyhľadávanie v citačných databázach sme realizovali s využitím kombinácie vyhľadávacích termínov nasledovne (v poradí Web of Science, Scopus):

TS=(*"information behaviour"* OR *"information behavior"*) AND *AB*=(*"information behaviour"* OR *"information behavior"*)

KEY(*"information behaviour"* OR *"information behavior"*) AND *ABS*(*"information behaviour"* OR *"information behavior"*),

pričom skratky *TS* a *AB* vo Web of Science predstavujú predmet a abstrakt a skratky *KEY* a *ABS* sa v databáze Scopus využívajú na označenie kľúčových slov a abstraktu. Vzhľadom na časté využívanie oboch foriem termínu – *information behaviour* a *information behavior* – sme sa rozhodli pre ich vzájomnú kombináciu, aby sme zachytili čo najväčšiu vzorku relevantných štúdií. Okrem toho sme predpokladali, že prítomnosť týchto kľúčových slov v rámci tematického vymedzenia a v abstrakte zabezpečí vyššiu mieru relevancie jednotlivých štúdií, čím sa minimalizuje

riziko ich vyradenia z analyzovanej vzorky. Je zrejmé, že doplnením vyhľadávacieho dotazu o ďalšie termíny súvisiace s informačným správaním by sme získali reprezentatívnejšiu vzorku štúdií – tie sa však v mnohých prípadoch vzťahujú k inej problematike, čomu sme sa snažili predísť.

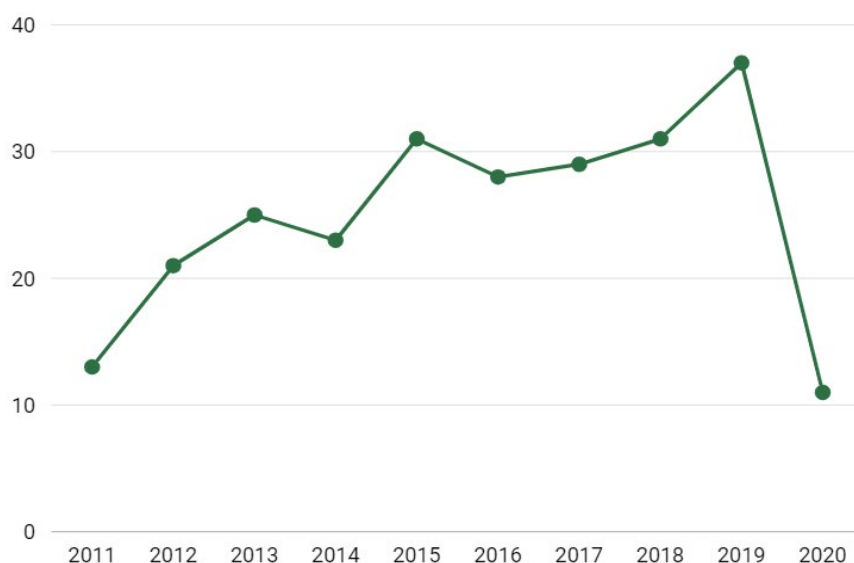
Na základe vyhľadávacích dotazov a s uplatnením vyššie uvedených kritérií sme získali počiatočnú vzorku 171 štúdií v databáze Web of Science a 124 štúdií v databáze Scopus, ktorých počet sa – najmä z dôvodu ich duplicity – dodatočne znížil. Konečná vzorka tak pozostávala zo 164 štúdií evidovaných vo Web of Science a 70 štúdií evidovaných v databáze Scopus, čo predstavuje celkový počet 234 štúdií. Tie boli následne analyzované s uplatnením kvalitatívnej obsahovej analýzy, zameranej primárne na vymedzenie výskumnej vzorky respondentov a na metódy aplikované v procese zberu dát. Vzhľadom na počet analyzovaných štúdií je však potrebné poukázať aj na prirodzenú kvantifikáciu dát.

PUBLIKAČNÁ AKTIVITA A TEMATICKÉ ZAMERANIE ŠTÚDIÍ

V prvom rade sme sa rozhodli zmapovať publikačnú aktivitu a záujem o problematiku informačného správania ako takého. Na základe grafu 1 je zrejmé, že publikačná aktivita je za posledné desaťročie relatívne stabilná, hoci o niečo väčší záujem sa začína prejavovať až v roku 2015 (13 %) a v nasledujúcich rokoch. Za akýsi vrchol tiež možno považovať roky 2018 (13 %) a 2019 (16 %).

Záujem o skúmanie informačného správania človeka mal po roku 2014 stúpajúcu tendenciu, čo možno pripisovať aj narastajúcemu záujmu o špecifiká interakcie človeka s digitálnym prostredím, ktoré v poslednom období prešlo výraznou transformáciou. Ako môžeme vidieť, tento záujem sa v roku 2020 výrazne prepadol – konkrétne na úroveň 5 %. Túto hodnotu na jednej strane pripisujeme zhoršujúcej sa epidemiologickej situácii, no uvedomujeme si aj určité skreslenia vyplývajúce z obdobia realizácie analýzy, keď ešte neboli evidované všetky citácie štúdií publikovaných v danom roku. Vzhľadom na obdobie exportu záznamov nie je prekvapivá ani absencia dát za rok 2021, keďže väčšina štúdií publikovaných v tomto období ešte nebola citovaná. Z tohto dôvodu sme sa ho do grafu rozhodli nezaraďiť.

Z hľadiska tematického zamerania štúdií sme identifikovali viacero tematických oblastí, ktoré sa

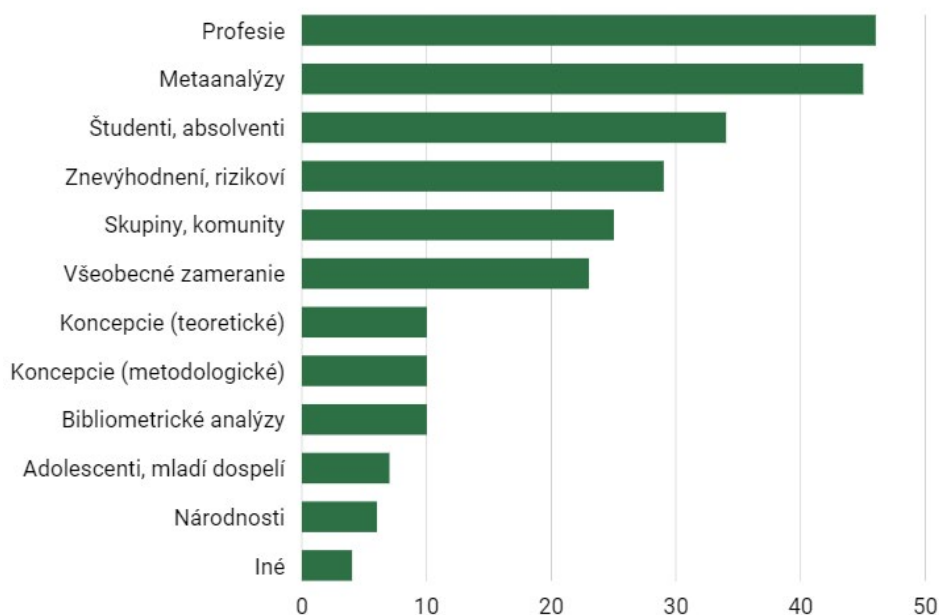


Graf 1 Vývoj publikačnej aktivity v rokoch 2011 – 2020

v ojedinelých prípadoch čiastočne prelínali. Niektoré štúdie tak na základe svojho zamerania spadajú do viacerých kategórií. Tematické kategórie však v tomto prípade nepredstavujú konkrétny aspekt informačného správania, ale vychádzajú primárne z typu respondentov, u ktorých boli jednotlivé prejavy informačného správania skúmané. Inšpirovali sme sa tak analýzou Julienovej a Duggana (2000), hoci tí ich explicitne neoznačujú za tematické kategórie, ale hovoria o kategóriách používateľov (informácií). Na základe grafu 2 je zrejmé, že najväčšia miera záujmu

sa prejavila vo vzťahu k výskumom informačného správania v rôznych profesiách (20 %) či metaanalýzám (19 %).

Z hľadiska jednotlivých profesií boli v centre pozornosti najmä akademickí a vedeckí pracovníci (Willson 2019; Steinerová 2018; Kwon 2017), zdravotníci (Sabelli 2016; Fourie a Claasen-Veldsman 2011; MacDonald et al. 2011) či bezpečnostné zložky (Thindwa et al. 2019; Mishra et al. 2015; Abrahamson a Goodman-Delahunty 2013). Okrem toho sa vo výskumoch



Graf 2 Zastúpenie respondentov v analyzovaných štúdiách

objavujú aj zamestnanci poľnohospodárskeho (Diemer et al. 2020; Odoi 2017; Soto 2016) a hudobného priemyslu (Chandler 2019; Wopereis a Braam 2018; Kostagiolas et al. 2017) či malí podnikatelia (Eze et al. 2019; Marcella et al. 2013).

Kategóriu metaanalýz tvoria štúdie, ktorých autori sa rozhodli analyzovať tematické a metodologické smerovanie výskumov či komplexnosť a význam jednotlivých štúdií – s ohľadom na ich prínos a vedecký pokrok v danej oblasti. Ide o štúdie uplatňujúce metódu obsahovej (Bawden a Robinson 2019; Savolainen 2019; Parbhoo-Ebrahim a Fourie 2018; Olsson a Lloyd 2017) či kritickéj analýzy (Mowbray et al. 2017; Robinson 2015; Cossham 2013). Ich autori, okrem iného, zdôrazňujú nedostatočné objasnenie jednotlivých konceptov, na čo vo svojich analýzach opakovane poukazoval aj Vakkari (2008; 1999).

Z tematického hľadiska možno za zaujímavé považovať aj štúdie spadajúce do kategórie „Znevýhodnení, rizikovní“ (12 %). Narastajúci záujem o túto skupinu respondentov v rokoch 2012 – 2014 naznačuje aj Greifenederová (2014). Tu spadajú predovšetkým výskumy informačného správania pacientov s chronickými ochoreniami (Katavic 2019; Veinot a Pierce 2019; Stonbraker et al. 2017) a zdravotným postihnutím (Wang a Yu 2017; Gibson 2014; Hunsucker 2013), výskumy sociálne a ekonomicky znevýhodnených (Gibson a Martin 2019; Buchanan et al. 2018; Taylor a Narayan 2016) či výskumy zamerané na seniorov a na respondentov, ktorých sa týka problém informačnej chudoby a digitálneho rozdelenia (Canning a Buchanan 2019; Huvila et al. 2018; Enwald et al. 2017). Okrem toho sme vymedzili aj kategóriu „Skupiny, komunity“ (11 %) zahŕňajúcu národnostné menšiny (Marshall et al. 2020; Suh a Hsieh 2019; Meadowbrooke et al. 2014), fanúšikov a zberateľov z rôznych oblastí (Vinchira 2019; Price a Robinson 2017; Joseph 2016) či veriacich (Freeburg 2018; Gaston et al. 2015). Vyššia miera pozornosti sa venuje aj študentom či absolventom škôl, ktorí sú dlhodobo preferovanou výskumnou vzorkou (15 %). Relatívne veľké množstvo štúdií je však skôr teoretického charakteru. V takom prípade je ich primárnym cieľom najmä predstavenie nových spôsobov nazerania na určitú problematiku, a to z hľadiska teoretického smerovania či uplatňovaných jednotlivých výskumných metód (8 %).

Ak porovnáme výsledky našej s výsledkami predchádzajúcich analýz, je zrejmé, že tematické

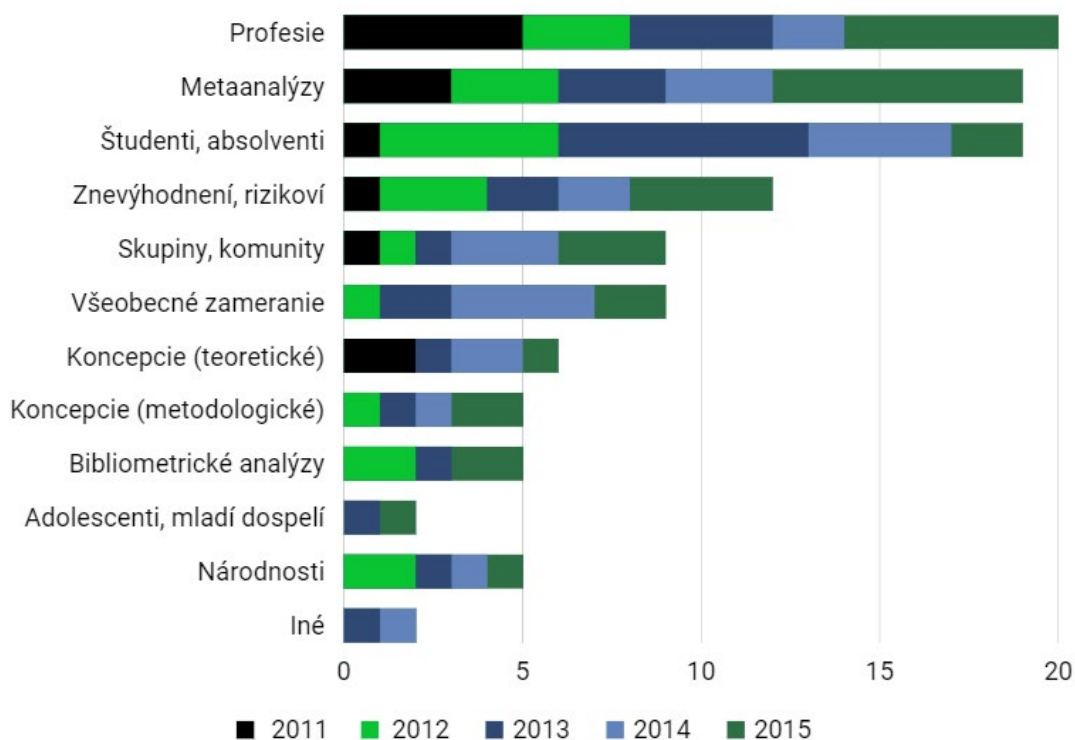
zameranie štúdií je – minimálne pri zohľadňovaní kategórií umiestnených na najvyšších pozíciách – prakticky nemenné. Z analýzy štúdií publikovaných v rokoch 1984 – 1998 vyplynula výrazná miera zastúpenia výskumov informačného správania študentov (20 %) či profesionálov z rôznych oblastí (15 %), pričom akademickí a vedeckí pracovníci sa umiestnili na druhej pozícii (16 %) (Julien a Duggan 2000). Napriek dvojnásobnému počtu štúdií, ktoré Julienová a Duggan (2000) analyzovali, sú výsledky podobné aj v prípade štúdií všeobecného zamerania (14 %) či výskumov zameraných na špecifické skupiny a komunity (12 %).

Uvedený trend sa do istej miery potvrdzuje aj v rámci komparácie s novšími analytickými štúdiami, hoci v prípade štúdií publikovaných v rokoch 1999 – 2008 sa na najvyšších pozíciách umiestnili špecifické skupiny zaradené do kategórie „Iné“ (32 %), či bližšie nešpecifikované skupiny respondentov (21 %) (Julien et al., 2011). V interpretáciách jednotlivých autorov tak možno vnímať výraznú mieru subjektivity, ktorá sa prejavuje v rozličných chápaniach tematickej príslušnosti štúdií.

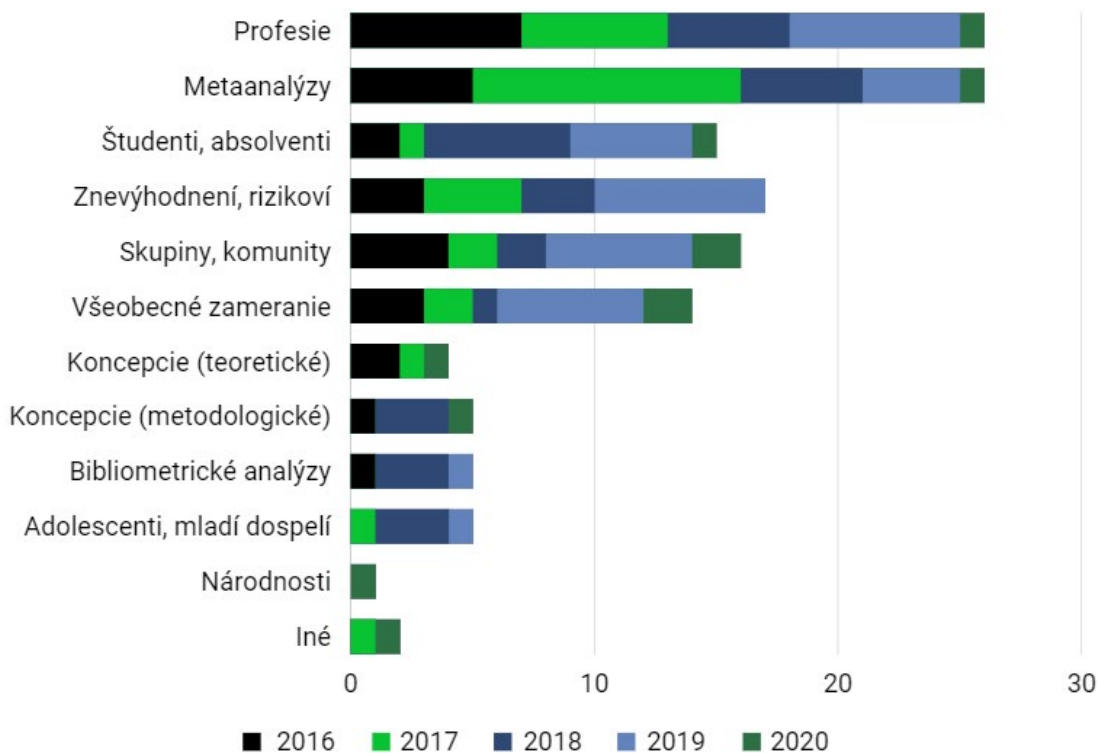
Novšia analýza štúdií publikovaných v rokoch 2009 – 2013 takisto naznačuje trend orientácie na respondentov mimo profesionálneho prostredia (36 %), hoci v tomto prípade nie je zrejmé, o aký typ respondentov ide (Julien a O'Brien 2014). Možno sa preto domnievať, že mnohí z nich spadajú práve do kategórie špecifických skupín a komunit či medzi zdravotne znevýhodnených, kedy sa pozornosť zameriava primárne na každodenné vyrovnávanie sa s informačnými potrebami v osobnom živote. Obe štúdie však vychádzajú z podstatne väčšej vzorky výskumov – uvedené výsledky preto nemožno považovať za všeobecne platné.

Ak sa pozrieme na vývoj záujmu o jednotlivé tematické oblasti v priebehu rokov, môžeme konštatovať, že hoci viaceré z nich si udržiavajú relatívne stabilnú pozíciu, iné majú – naopak – stúpajúcu alebo klesajúcu tendenciu (grafy 3 a 4).

Relatívne stabilný záujem sa prejavuje vo vzťahu k profesionálom z rôznych oblastí, metaanalytickým štúdiám či výskumom zameraným na respondentov konkrétnej národnosti. Mierne klesajúcu tendenciu zaznamenávajú najmä teoreticky orientované štúdie, pričom narastajúci záujem je viditeľný vo vzťahu k špecifickým skupinám vrátane



Graf 3 Zastúpenie tematických oblastí v rokoch 2011 – 2015



Graf 4 Zastúpenie tematických oblastí v rokoch 2016 – 2020

zdravotne, sociálne či ekonomicky znevýhodnených respondentov. V znalostnej spoločnosti predstavujú výskumy zamerané na znevýhodnené či inak špecifické skupiny respondentov významný prínos nielen vo vzťahu k samotnej výskumnej vzorke, ale rovnako aj vo vzťahu k poskytovateľom informácií, ktorých úlohou je sprostredkovať aktuálne a kvalitné informácie, a to bez rozdielu. Významné sú v tomto smere aj zistenia týkajúce sa informačných bariér a odmietania informácií, ktorých skúmanie môže prispieť k vyššej efektívnosti ich poskytovania (Ford 2015).

Napriek uvedeným zisteniam si uvedomujeme potenciálne odchýlky, ktoré by sa prejavili v prípade, ak by sme sa rozhodli analyzovať štúdie naprieč viacerými databázami a publikáciami a štúdie, pri ktorých neboli evidované žiadne citácie. Na druhej strane je nevyhnutné poukázať na vysokú mieru zhody s predchádzajúcimi prácami, zohľadňujúcimi širšiu vzorku štúdií.

METODOLOGICKÉ ASPEKTY ŠTÚDIÍ

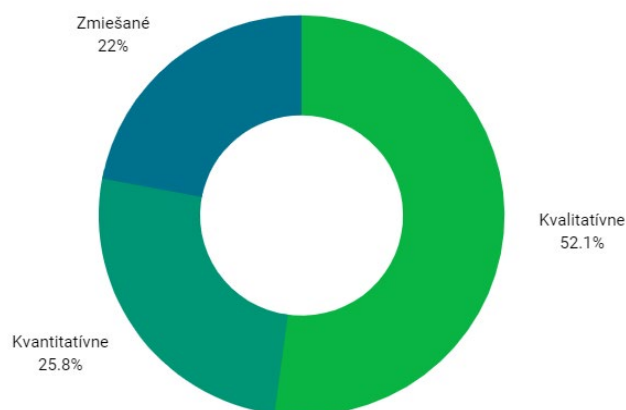
Pokiaľ chceme analyzovať vývoj trendov v oblasti informačného správania človeka, je nevyhnutné zmapovať aj metodologické špecifiká štúdií vrátane uplatnených výskumných metód a techník zberu dát. V rámci analýzy sme sa tiež rozhodli prepojiť ich s jednotlivými tematickými kategóriami a časovými obdobiami.

Z hľadiska výskumných metód sa preukázala výrazná prevaha výskumov kvalitatívneho charakteru (53 %), čo pravdepodobne súvisí s nárastom počtu štúdií zameraných na špecifické skupiny respondentov, ktoré vyžadujú individuálny prístup (graf 5). Práve fenomenologické výskumy a snaha porozumieť konaniu a pocitom respondentov je dodnes jedným z kľúčových trendov v oblasti informačného správania. Je otázne, či trend kvalitatívnych výskumov bude pretrvávať aj v nasledujúcich rokoch, alebo ide o dôsledok špecifickosti vzorky štúdií, ktoré boli predmetom našej analýzy a ktorých povaha ovplyvnila mieru ich citovanosti. Nižšiu mieru zastúpenia kvantitatívnych výskumov (26 %) preto nepovažujeme za prekvapivú vzhľadom na ich aplikovateľnosť na širšiu vzorku respondentov či v rámci bibliometrických analýz, vyžadujúcich reprezentatívnosť a zovšeobeciteľnosť dát.

Počet štúdií uplatňujúcich zmiešané výskumné metódy však považujeme za prekvapivo nízky (22 %), a to aj napriek tomu, že ich minimálne zastúpenie

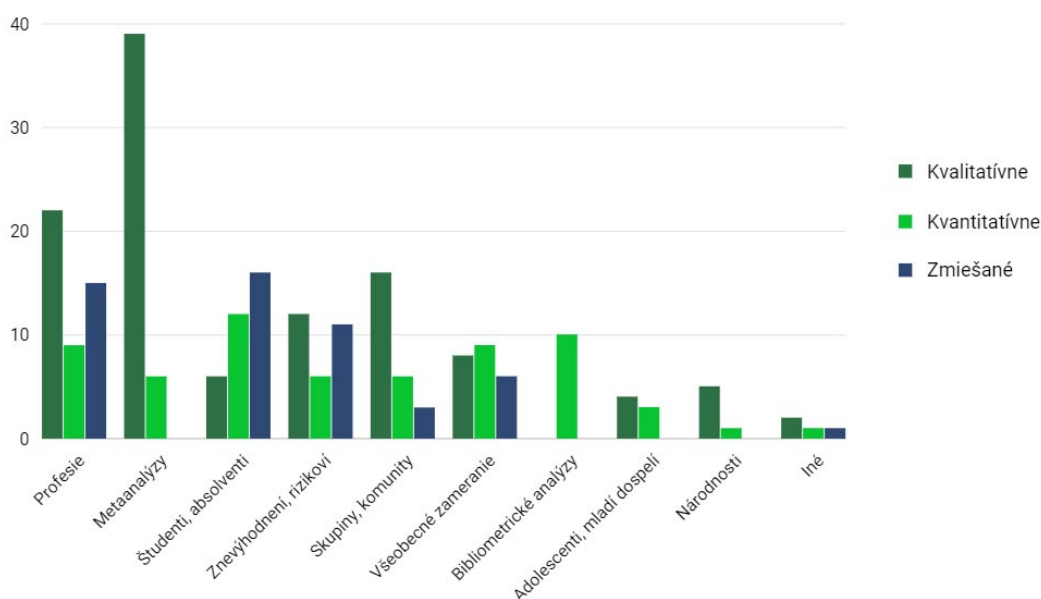
bolo značné už v prvom desaťročí tohto storočia (Vakkari 2008). Greifenederová (2014), naopak, dospela k záveru, že takmer polovica štúdií, ktoré boli predmetom jej analýzy, sa vyznačuje využitím zmiešaných výskumných metód. V jej ponímaní ide aj o kombináciu výlučne kvalitatívnych či výlučne kvantitatívnych techník zberu dát, čo nie je v súlade s naším chápaním. Z hľadiska tohto príspevku pod zmiešanými metódami rozumieme aplikáciu kvantitatívnych a kvalitatívnych výskumných metód v rámci jedného výskumu; v prípade kombinácie viacerých techník zberu dát spadajúcich pod výlučne kvantitatívne alebo výlučne kvalitatívne metódy hovoríme o metodologickej triangulácii.

Predpoklad prevahy kvantitatívnych výskumných metód sa nepotvrdil ani vo vzťahu k metaanalýzám, ktoré sa na jednej strane umiestnili na vysokej pozícii, no vo všeobecnosti uplatňujú skôr obsahovú či kritickú analýzu, ktoré podliehajú subjektívnej interpretácii výskumníka (17 %). Prevaha kvalitatívnych výskumných metód je tiež zrejma pri profesijne orientovaných výskumoch či pri výskumoch zameraných na špecifické



Graf 5 Percentuálne zastúpenie uplatňovaných výskumných metód

skupiny a komunity (graf 6). Považujeme však za nevyhnutné poukázať na skutočnosť, že počet kvalitatívnych a zmiešaných výskumných metód je pri tomto type štúdií prakticky totožný. Vyššia miera výskytu zmiešaných výskumných metód bola zaznamenaná len v jednom prípade – vo výskumoch informačného správania študentov a absolventov škôl, kde bol dotazníkový prieskum spravidla doplnený o rozhovory či metódu pozorovania.

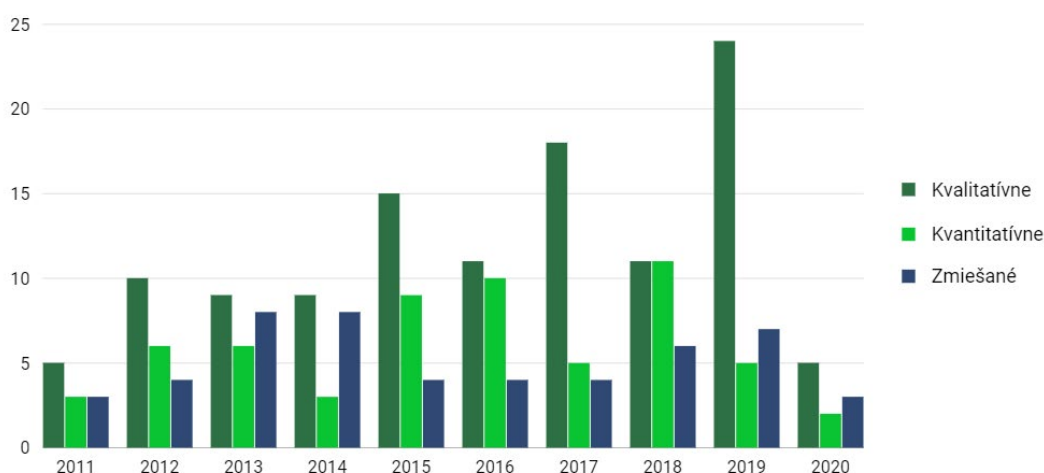


Graf 6 Uplatnenie výskumných metód vo vzťahu k vybraným typom respondentov

O niečo zaujímavejšie výsledky vyplynuli z komparácie uplatňovaných výskumných metód v jednotlivých časových obdobiach. Napriek predpokladu, že kvalitatívne výskumné metódy sú postupne nahrádzané zmiešanými prístupmi, graf 7 naznačuje, že situácia sa po roku 2014 začína meniť v prospech kvalitatívnych výskumov. Nevyhnutné je však zohľadňovať relatívne vysokú mieru ich fluktuácie – existuje teda určitý predpoklad kontinuálneho striedania stúpajúcej a klesajúcej tendencie ich výskytu. Do budúca je navyše žiaduce skúmať, či nepriaznivá epidemiologická situácia v rokoch 2020 – 2022 ovplyvnila popularitu kvantitatívnych výskumov, ktoré možno v danom období považovať za efektívnejšie.

V rámci analýzy rozlišujeme medzi osemnástimi kategóriami techník zberu dát, inšpirovanými prechádzajúcimi analýzami (Greifeneder 2014; Julien a O'Brien 2014), medzi ktorými sme zaznamenali výrazné rozdiely (graf 8). Nie je prekvapením, že rozhovory (40 %) a dotazníky (33 %) dosahujú najvyššie hodnoty aj vzhľadom na to, že sa pri realizácii zmiešaných výskumov vzájomne dopĺňajú. Vzhľadom na prevahu kvalitatívnych štúdií možno logicky odvodniť aj relatívne vysoké zastúpenie obsahových analýz (14 %), pozorovaní (13 %) či skupinových diskusií vo forme focus groups (12 %).

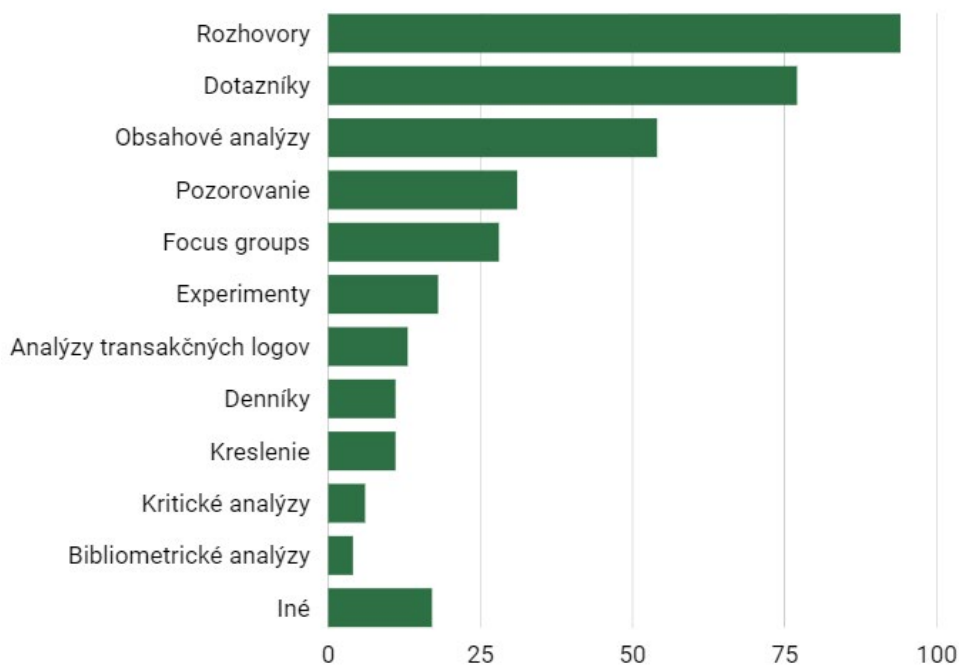
Z analýzy tiež vyplynulo, že metódy, ktoré sú v súčasnosti považované za inovatívne, majú v tomto prípade



Graf 7 Uplatnenie výskumných metód v jednotlivých rokoch

len minimálne zastúpenie v porovnaní s tradičnými metódami. Ide predovšetkým o metódu eye tracking či card sorting (v oboch prípadoch 1 %), ktorých prínos a mieru aplikácie je žiaduce priebežne monitorovať – zvlášť v oblastiach, kde spravidla nie sú prvou voľbou. Priebežný monitoring považujeme za významný aj vo vzťahu k ďalším metódam spadajúcim do kategórie „Iné“, kde sme sa rozhodli zaradiť tie techniky zberu dát, ktoré sa vyskytli len v jednej či dvoch analyzovaných štúdiách. Ide predovšetkým o metódu screen tracking, magnetickú rezonanciu či workshopy. Napriek nízkej miere výskytu v budúcnosti možno očakávať narastajúci záujem práve o alternatívne techniky zberu dát vrátane autoetnografických metód, vyznačujúcich sa sebareflexiou ich autora vo vzťahu k prežitej skúsenosti, či metód založených na vyhotovovaní fotografií konkrétneho javu.

vej analýzou (2014) však môžeme konštatovať zhodu v zastúpení prvých štyroch techník zberu dát, hoci v prípade našej analýzy má metóda focus groups či metóda denníkov podstatne vyššiu mieru zastúpenia. Napriek tomu, že aj v novších analýzach dosahuje dotazníková metóda najvyššie hodnoty (Julien et al. 2011), uvedený trend má od roku 2014 skôr klesajúcu tendenciu (Julien a O'Brien 2014). Aj oveľa širšia vzorka analyzovaných štúdií tak – v konečnom dôsledku – potvrdzuje naše vlastné zistenia. Na narastajúcu popularitu kvalitatívnych výskumov už v minulosti poukázali viacerí vrátane Ellisa (2011) či Vakkariho (2008), ktorí kriticky pristupujú k údajnej neefektívnosti kvantitatívne orientovaných výskumov, ktoré neumožňujú zachytiť informačné správanie a praktiky jednotlivcov v ich každodennom živote. Wilson (2008b) v minulosti upozorňoval aj na narastajúci význam zmiešaných vý-



Graf 8 Zastúpenie jednotlivých techník zberu dát v analyzovaných štúdiách

Ak sa na uvedené výskumné metódy pozrieme z hľadiska komparácie s predchádzajúcimi analýzami, nie je prekvapením, že sa v štúdiách publikovaných v rokoch 1984 – 1998 prejavila výrazná prevaha výskumov kvantitatívneho charakteru, kde primárnu úlohu zohrával zber dát prostredníctvom dotazníka. Rozhovory, ktoré majú na základe našej analýzy ústrednú pozíciu, v tomto období, naopak, dosiahli nižšie hodnoty než napríklad analýza transakčných logov (Julien a Duggan 2000). V porovnaní s Greifenedero-

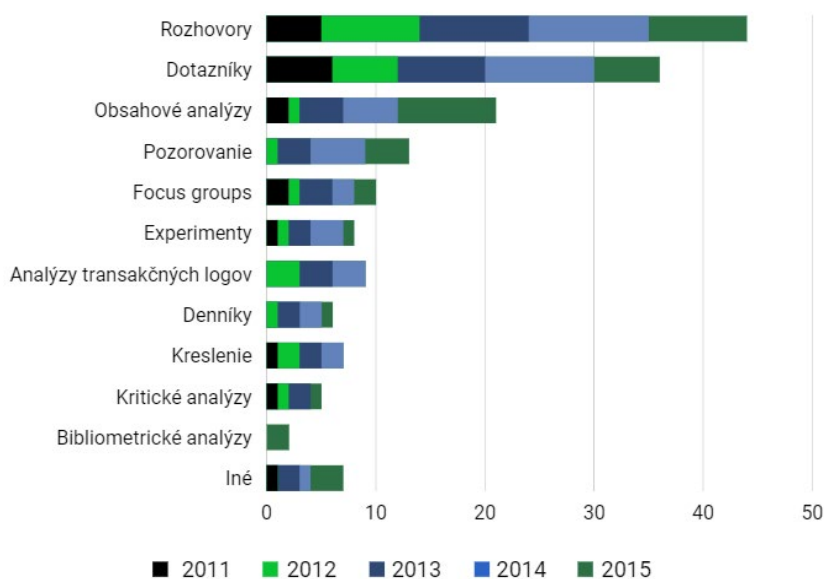
skumných prístupov či akčných výskumov, ktoré umožňujú prepojiť výskum s praxou.

Z hľadiska výskytu uvedených techník zberu dát v jednotlivých časových obdobiach možno konštatovať len minimálne odchýlky, ktoré by naznačovali významnejšie zmeny. Na základe grafov 9 a 10 je zrejmé, že rozhovory a dotazníky si aj naďalej udržiavajú relatívne stabilnú pozíciu. Napriek tomu, že rozhovory sa vo výskumoch z roku 2019 vyskytujú v o niečo vyššej

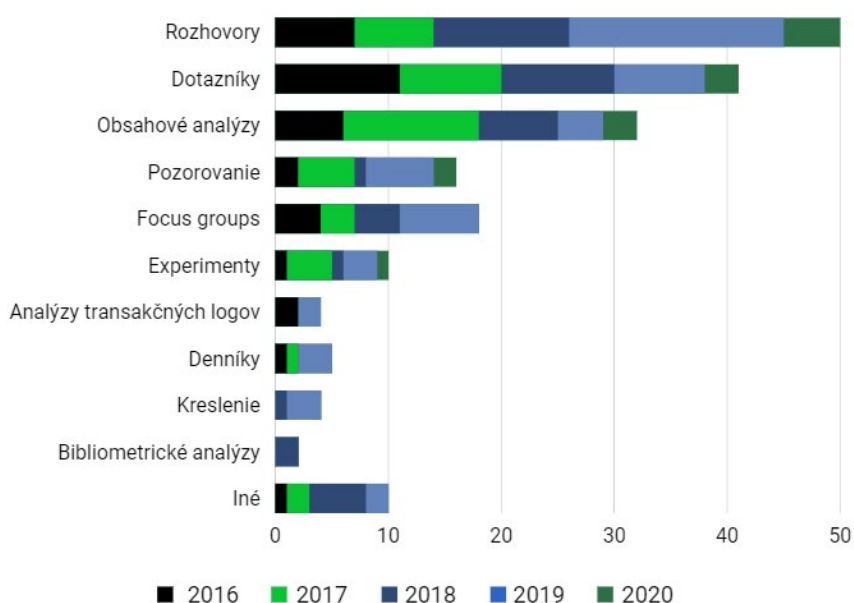
miere, možno predpokladať, že ide primárne o dôsledok väčšieho množstva štúdií, ktoré boli v danom roku publikované a ktoré sú evidované vo vybraných databázach. Rovnako aj fluktuácia metódy pozorovania, obsahových analýz či experimentov pravdepodobne súvisí s nerovnomerným počtom analyzovaných štúdií spadajúcich do jednotlivých období.

O niečo výraznejšie odchýlky sa objavili v súvislosti s technikami zberu dát a ich príslušnosťou k jednotlivým tematickým kategóriám (graf 11 – pozn. plné názvy tematických oblastí sú v grafe 3). Metóda roz-

hovorov je v tomto prípade uplatňovaná najmä vo výskumoch zameraných na jednotlivé profesie (38 %) a na znevýhodnené a rizikové skupiny respondentov (28 %). Rovnako aj dotazníková metóda sa vo vyššej miere objavuje práve v týchto tematických kategóriách (27 % a 18 %), hoci najvyššie zastúpenie dosiahla vo výskumoch výskumov informačného správania študentov a absolventov škôl (39 %). Tí sú preferovanou výskumnou vzorkou aj pri uplatňovaní metódy focus groups (12 %) či experimentu (11 %).



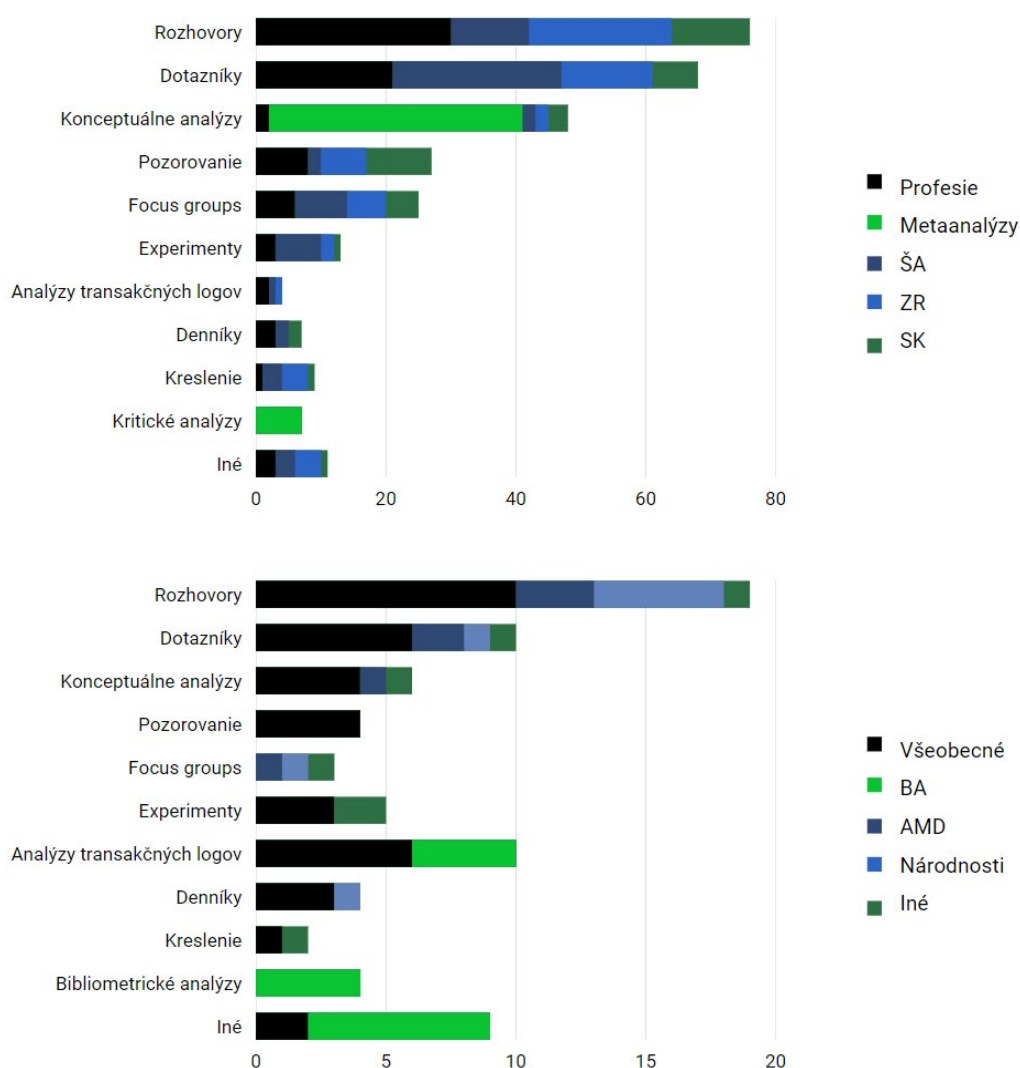
Graf 9 Miera uplatňovania techník zberu dát v rokoch 2011 – 2015



Graf 10 Miera uplatňovania techník zberu dát v rokoch 2016 – 2020

Nie je prekvapením, že metóda pozorovania sa – v porovnaní s inými tematickými kategóriami – objavuje najčastejšie vo výskumoch špecifických skupín a komunit (24 %), respektíve pri výskumoch zameraných na profesionálov v určitej oblasti (19 %). Pozorovanie jednotlivcov v rámci ich pôsobenia v prirodzenom, súkromnom či profesijnom prostredí totiž zohráva kľúč-

li na znevýhodnené, rizikové či inak špecifické skupiny respondentov. V centre pozornosti sú tak na jednej strane seniori, sociálne znevýhodnení a respondenti s určitým typom ochorenia, u ktorých hrozí riziko digitálneho a informačného rozdelenia; na strane druhej sú zohľadňované aj informačné potreby a praktiky menších komunit s určitými národnostnými charak-



Vysvetlivky: ŠA - študenti, absolventi, ZR - znevýhodnení, rizikoví, SK - skupiny, komunity, BA - bibliometrické analýzy, AMD - adolescenti, mladí dospelí

Graf 11 Miera uplatňovania techník zberu dát vo vzťahu k vybraným typom respondentov

vú úlohu z hľadiska porozumenia ich aktivitám a uplatňovaným informačným stratégiám.

ZÁVER

Na základe uvedených výsledkov je zrejmé, že výskumné aktivity v oblasti informačného správania človeka sa pred nástupom pandémie čoraz viac orientova-

teristikami, profesijným zameraním či voľnočasovými záujmami. Je teda zrejmé, že relatívne komplexne preskúmané praktiky akademických pracovníkov a vysokoškolských študentov tak do určitej miery ustupujú do úzadia a sú postupne nahrádzané výskumami informačného správania v oblastiach, ktoré boli doteraz skôr ich okrajovou súčasťou. To si však vyžaduje uplat-

nenie zmiešaných výskumných prístupov, ktorých zastúpenie nie je natoľko markantné. Aj naďalej tak prevládajú výskumy kvalitatívneho charakteru v rámci metodologickej triangulácie, ktorá umožňuje navýšiť reliabilitu a zovšeobecniteľnosť výsledkov. Vzhľadom na epidemiologickú situáciu v uplynulom období však predpokladáme narastajúci záujem o kvantitatívne techniky zberu dát, ktoré nevyžadujú osobný kontakt s respondentom. Do budúca je preto žiaduce analyzovať štúdie realizované počas pandémie, a to z hľadiska potenciálnych zmien vo výskumných stratégiách.

Napriek relatívne širokej vzorke analyzovaných štúdií je zrejme, že na základe záznamov dvoch citačných databáz nie je možné vytvárať významnejšie závery a zovšeobecnenia. Analyzovaná vzorka navyše nezahŕňa ani jednu štúdiu publikovanú v roku 2021, čo je pravdepodobne dôsledkom ich oneskorenej evidencie. Okrem toho je nevyhnutné pripustiť aj určitú mieru subjektivity autorky, ktorá ovplyvnila nielen výber jednotlivých tematických kategórií, ale aj počet štúdií, ktoré k nim prislúchajú.

Na druhej strane sa možno domnievať, že uvedené výsledky sú indikátorom vývoja trendov v oblasti informačného správania za posledné desaťročie a vytvárajú určitý obraz o tematických a metodologických aspektoch skúmania uvedenej problematiky. Tie sa následne odrážajú nielen v nadväznosti na predchádzajúce výskumy, ale majú tiež potenciál odhaliť medzery v poznatkoch. Dôsledkom je upriamenie pozornosti aj na menej rozšírené tematické oblasti, typ respondentov a výskumné metódy.

POUŽITÁ LITERATÚRA

Odkazy označené hviezdíčkou označujú štúdie zahrnuté do metaanalýzy.

- * ABRAHAMSON, D. E. a J. GOODMAN-DELAHUNTY, 2013. The impact of organizational information culture on information use outcomes in policing: an exploratory study. *Information Research* [online]. **18**(4) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/18-4/paper598.html#YdgEmGjMK5c>
- BATES, M. J., 1989. The design of browsing and berrypicking techniques for the online search interface. *Online Review* [online]. **13**(5), 407 – 424 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-design-of-browsing-and-berrypicking-techniques-Bates/7952293fcb44e972f9d5546bcd4e265f1c3da3f8>
- * BAWDEN, D. a L. ROBINSON, 2019. Essentially made of information: concepts and implications of informational privacy.

Information Research [online]. **24**(4) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/24-4/colis/colis1913.html>

- * BUCHANAN, S., JARDINE, C. a I. RUTHVEN, 2018. Developing Information Literacy in Dependent and Disadvantaged Circumstances: A Transitional Approach in the Digital Health Context. *Information Literacy in the Workplace* [online]. **810**, 409 – 418 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-319-74334-9_43

- * CANNING, C. a S. BUCHANAN, 2019. The information behaviours of maximum security prisoners: Insights into self-protective behaviour. *Journal of Documentation*. **75**(2), 417 – 434.

- * COSSHAM, A. F., 2013. Bibliographic records in an online environment. *Information Research* [online]. **18**(3) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/18-3/colis/paperC42.html#YdgsNWjMK5c>

DERVIN, B., 1983. Information as a User Construct: The Relevance of Perceived Information Need to Synthesis and Interpretation. *Knowledge structure and use: Implications for synthesis and interpretation* [online]. **681** [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: http://www2.hawaii.edu/~donna/bis610/dervin_info_user_construct.pdf

- * DIEMER, N. et al., 2020. Smallholder farmers' information behavior differs for organic versus conventional pest management strategies: A qualitative study in Uganda. *Journal of Cleaner Production* [online]. **257** [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652620305126?via%3Dihub>

ELLIS, D., 2011. The Emergence of Conceptual Modelling in Information Behaviour Research. In: *New Directions in Information Behaviour*. S. 17 – 35.

- * ENWALD, H. et al., 2017. Health information behaviour, attitudes towards health information and motivating factors for encouraging physical activity among older people: differences by sex and age. *Information Research* [online]. **22**(1) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/22-1/isis/isis1623.html>

- * EZE, S. C. et al., 2019. Determinants of perceived information need for emerging ICT adoption A study of UK small service businesses. *Bottom Line*. **32**(2), 158 – 183.

FISHER, K. E. a H. JULIEN, 2009. Information behavior. In: *Annual Review of Information Science and Technology* [online]. **43**(1), 1 – 73 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://asistdl.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/aris.2009.1440430114>

FORD, N., 2015. Factors influencing information behaviour. In: *Introduction to Information Behaviour*. s. 99 – 140.

- * FOURIE, I. a R. CLAASEN-VELDSMAN, 2011. Exploration of the needs of South African oncology nurses for current awareness services available through the Internet. *Information Research* [online]. **16**(3) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/16-3/paper484.html>

- * FREEBURG, D., 2018. The openness of religious beliefs to the influence of external information. *Journal of Information Science*. **44**(3), s. 363 – 376.

- * GASTON, N. M., DORNER, D. G. a D. JOHNSTONE, 2015. Spirituality and everyday information behaviour in a non-Western context: sense-making in Buddhist Laos. *Information Research* [online]. **20**(2) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/20-2/paper665.html#Ydg7dGjMK5c>
- * Gibson, A. N. (2014). A better place? Factors in community assessment for parents of children with down syndrome. *Proceedings of the ASIST Annual Meeting*, **51**(1).
- * GIBSON, A. N. a J. D. MARTIN, 2019. Re-situating information poverty: Information marginalization and parents of individuals with disabilities. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. **70**(5), 476 – 487.
- GREIFENEDER, E., 2014. Trends in information behaviour research. *Information Research* [online]. **19**(4) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/19-4/isis/isis13.html#Ydg8IWjMK5c>
- * HUNSUCKER, R. L., 2013. Making Life Easier for the Visually Impaired Web Searcher: It Is Now Clearer How This Should and Can Be Done. *Evidence Based Library and Information Practice* [online]. **8**(1), 90 – 93 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://journals.library.ualberta.ca/eblip/index.php/EBLIP/article/view/18556>
- * HUVILA, I. et al., 2018. Anticipating ageing: Older adults reading their medical records. *Information Processing & Management* [online]. **54**(3), 394 – 407 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0306457317306647?via%3Dihub>
- * CHANDLER, M., 2019. The Information Searching Behaviour of Music Directors. *Evidence Based Library and Information Practice* [online]. **14**(2), 85 – 99 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://journals.library.ualberta.ca/eblip/index.php/EBLIP/article/view/29515/22048>
- * JOSEPH, P., 2016. Australian motor sport enthusiasts' leisure information behaviour. *Journal of Documentation*. **72**(6), 1078 – 1113.
- JULIEN, H. a L. J. DUGGAN, 2000. A Longitudinal Analysis of the Information Needs and Uses Literature. In: *Library & Information Science Research* [online]. **22**(3), 291 – 309 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0740818899000572>
- JULIEN, H., PECOSKIE, J. L. a K. REED, 2011. Trends in information behavior research, 1999 – 2008: A content analysis. In: *Library & Information Science Research* [online]. **33**(1), 19 – 24 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S074081881000112X>
- JULIEN, H. a M. O'Brien, 2014. Information Behaviour Research: Where Have We Been, Where Are We Going?. *Canadian Journal of Information and Library Science* [online]. **38**(4), 239 – 250 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: https://www.academia.edu/11262766/Information_behavior_research_Where_have_we_been_where_are_we_going
- * KATAVIC, S. S., 2019. Health information behaviour of rare disease patients: seeking, finding and sharing health information. *Health Information and Libraries Journal* [online]. **36**(4), 341 – 356 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/hir.12261>
- * KOSTAGIOLAS, P., et al., 2017. The role of personality in musicians' information seeking for creativity. *Information Research* [online]. **22**(2) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/22-2/paper756.html>
- KUHLTHAU, C. C., 1991. Inside the search process: Information seeking from the user's perspective. *Journal of the American Society for Information Science* [online]. **42**(5), 361 – 371 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://asistdl.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/%28SICI%291097-4571%28199106%2942%3A5%3C361%3A%3AAID-ASI6%3E3.0.CO%3B2-%23>
- * KWON, N., 2017. How work positions affect the research activity and information behaviour of laboratory scientists in the research lifecycle: applying activity theory. *Information Research* [online]. **22**(1) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/22-1/paper744.html>
- * MACDONALD, J., BATH, P. a A. BOOTH, 2011. Information overload and information poverty: challenges for healthcare services managers?. *Journal of Documentation*. **67**(2), 238 – 263.
- * MARCELLA, R., PIRIE, T. a H. ROWLANDS, 2013. The information seeking behaviour of oil and gas industry workers in the context of health, safety and emergency response: a discussion of the value of models of information behaviour. *Information Research* [online]. **18**(3) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/18-3/paper583.html#YdgO-GjMK5c>
- * MARSHALL, M. B., COX, A. a B. BIRDI, 2020. The role of information in the migration experience of young Polish women in the UK. *Journal of Documentation*. **76**(4), s. 849 – 868.
- * MEADOWBROOKE, C. C. et al., 2014. Information Behavior and HIV Testing Intentions Among Young Men at Risk for HIV/AIDS. *Journal of the Association for Information Science and Technology* [online]. **65**(3), 609 – 620 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://asistdl.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/asi.23001>
- * MISHRA, J., ALLEN, D. a A. PEARMAN, 2015. Information Seeking, Use, and Decision Making. *Journal of the Association for Information Science and Technology* [online]. **66**(4), 662 – 673 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://asistdl.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/asi.23204>
- * MOWBRAY, J., et al., 2017. The role of networking and social media tools during job search: an information behaviour perspective. *Information Research* [online]. **22**(1) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/22-1/colis/colis1615.html>
- * ODOI, N., 2017. The information behaviour of Ugandan banana farmers in the context of participatory development communication. *Information Research* [online]. **22**(3) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/22-3/paper759.html>
- * OLSSON, M. a A. LLOYD, 2017. Being in place: embodied

information practices. *Information Research: An International Electronic Journal*. **22**(1).

* PARBHOO-EBRAHIM, N. a I. FOURIE, 2018. Which lens for a study of information retrieval systems for cold case investigations - activity theory, systems or ecological approach?. *Information Research* [online]. **23**(4) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/23-4/istic2018/istic1815.html>

* PRICE, L. a L. ROBINSON, L., 2017. 'Being in a knowledge space': Information behaviour of cult media fan communities. *Journal of Information Science*. **43**(5), 649 – 664.

* ROBINSON, L., 2015. Immersive information behaviour: using the documents of the future. *New Library World*. **116**(3 – 4), 112 – 121.

* SABELLI, M., 2016. Social mediators and inclusive information: communication flow of healthcare information among adolescents in vulnerable communities. *Information Research* [online]. **21**(4) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/21-4/istic/istic1608.html>

* SAVOLAINEN, R., 2019. Elaborating the sensory and cognitive-affective aspects of information experience. *Journal of Librarianship and Information Science* [online]. **57**(3), 671 – 684 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0961000619871595>

* SOTO, A. S., 2016. Information needs and information behavior of blue agave farmers in Tequila, Jalisco: A case study. *Investigacion Bibliotecologica*. **30**(69), 143 – 178.

SPINK, A. a J. HEINSTRÖM, 2011. Introduction: New Directions in Information Behaviour. In: *New Directions in Information Behaviour*, s. 3 – 13.

* STEINEROVÁ, J., 2018. Perceptions of the information environment by researchers: a qualitative study. *Information Research* [online]. **23**(4) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/23-4/istic2018/istic1812.html>

* STONBRAKER, S. et al., 2017. Factors Associated with Health Information Seeking, Processing, and Use Among HIV Positive Adults in the Dominican Republic. *Aids and Behavior* [online]. **21**(6), 1588 – 1600 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10461-016-1569-5>

* SUH, M. M. a G. HSIEH, 2019. The "Had Mores": Exploring korean immigrants' information behavior and ICT usage when settling in the United States. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. **70**(1), 38 – 48.

* TAYLOR, P. F. a B. NARAYAN, 2016. #Homeless but at home in cyberspace. *Information Research* [online]. **21**(4) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/21-4/istic/istic1610.html>

* THINDWA, T., CHAWINGA, W. D. a G. DUBE, 2019. Information-seeking behaviour of security studies students: A case study. *South African Journal of Information Management* [online]. **21**(1) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://sajim.co.za/index.php/SAJIM/article/view/1048>

VAKKARI, P., 1999. Task complexity, problem structure and information actions: Integrating studies on information seeking and retrieval. *Information Processing and Management* [online]. **35**, 819 – 837 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S030645739900028X>

VAKKARI, P., 2008. Trends and approaches in information behaviour research. *Information Research* [online]. **13**(4) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/13-4/paper361.html>

* VEINOT, T. C. a C. S. PIERCE, 2019. Materiality in information environments: Objects, spaces, and bodies in three outpatient hemodialysis facilities. *Journal of the Association for Information Science and Technology* [online]. **70**(12), 1324 – 1339 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <https://asistdl.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/asi.24277>

* VINCHIRA, A. V., 2019. Modelling the information practices of music fans living in Medellin, Colombia. *Information Research* [online]. **24**(3) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/24-3/paper833.html>

* WANG, S. F. a J. L. YU, 2017. Everyday information behaviour of the visually impaired in China. *Information Research* [online]. **22**(1) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/22-1/paper743.html>

* WILLSON, R., 2019. Transitions theory and liminality in information behaviour research Applying new theories to examine the transition to early career academic. *Journal of Documentation*. **75**(4), 838 – 856.

WILSON, T. D., 2008b. Savolainen, Reijo Everyday information practices: a social phenomenological perspective. *Information Research* [online]. **14**(1) [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: <http://informationr.net/ir/reviews/revs327.html>

WILSON, T. D., 2008a. The information user: Past, present and future. *Journal of Information Science* [online]. **34**(4), 457 – 464 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/220195900_The_information_user_Past_present_and_future

* WOPEREIS, I. a M. BRAAM, 2018. Seeking Serendipity: The Art of Finding the Unsought in Professional Music. *Information Literacy in the Workplace* [online]. **810**, 503 – 512 [cit. 2022-01-12]. Dostupné na: https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-319-74334-9_52

■ Článok bol recenzovaný